

VARHAINEN VUOROVAIKUTUS

Ihmisten elämä ja heidän kokemuksensa omasta elämästään syntyvät vuorovaikutuksessa ympäristön ja erityisesti toisten ihmisten kanssa. Myös muu elollinen luonto toimii jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa, mutta vain ihmisten tiedetään voivan tulla itse tietoiseksi vuorovaikutuksestaan.

Suuri osa ihmistenkin välisestä vuorovaikutuksesta on tiedostamatonta. Voimme esimerkiksi kävellä väkijoukossa omiin ajatuksiimme vaipuneina, kiinnittämättä erityistä huomiota toisten ihmisten liikkeisiin, emmekä silti juurikaan törmäile heihin. Tämä johtuu siitä, että osaamme tällaisessa tilanteessa tiedostamattammekin tulkita toisten ihmisten olemusta ja antaa omalla olemuksellamme vastaavasti heille tarpeellisia signaaleja. Vuorovaikutus toimii juuri siten kuin tuossa tilanteessa on tarpeen.

Vuorovaikutustaitojen kehittyminen

Ihmisen vuorovaikutustaitojen kehittyminen alkaa heti syntymästä. Vauvan ja hänen vanhempiansa vuorovaikutuksella on osittain samanlainen, vaistomainen perusta kuin muillakin eläimillä: vauva hakee turvaa ja ravintoa pysyäkseen hengissä, ja vanhemmat vastaavat täyttämällä tämän hoivan tarpeen. Kun vauva itkee nälkäänsä, sille annetaan ruokaa, kun se itkee väsymystään, sitä rauhoitellaan uneen, kun se itkee kipuaan, kivun aiheuttaja pyritään poistamaan.

Ihmislapsen ja hänen vanhempiansa varhaiseen vuorovaikutukseen liittyy kuitenkin vaistomaisesti myös sellainen toiminta, jonka pohjalle lapsen sosiaalinen kehitys voi lähteä rakentumaan. Vanhemman ja vauvan läheinen kiintymyssuhde luo turvallisen ympäristön, jossa vuorovaikutustaidot voivat kehittyä ihanteellisella tavalla.

Vanhemmilla on myötäsyttyinen tarve ja vahva motivaatio tulkita kaikkea vastasyntyneen vauvansa toimintaa ikään kuin se olisi tarkoituksellista viestintää, keskustelua. He ovat vauvan kannalta myös aina läsnä ja elävät

hänen kanssaan samassa rytmissä. He tunnistavat, milloin tämä on vireä ja valmis vuorovaikutukseen, ja näissä tilanteissa he osaavat myötäillä vauvan toiminnan rytmiä kiinnittämättä siihen tietoista huomiota.

Vastasyntyneen vauvan rytmiin virittyessään herkäät vanhemmat myötäilevät jopa tämän hengityksen rytmiä ja vastaavat tämän pieniinkin äännähdyksiin ja kasvojen liikkeisiin ikään kuin ne olisivat keskustelun vuoroja. He eivät kuitenkaan tulkitse vuorovaikutuksena mitä tahansa lapsen toimintaa. He vastaavat todennäköisimmin niihin lapsen toimintoihin, jotka muistuttavat eniten aikuisen vuorovaikutuksessaan käyttämiä keinoja: katsekontaktiin, ääntelyyn, ilmeisiin ja käsien liikkeisiin.

Ympäristöä tutkitaan yhdessä

Kehityksen myötä vauva alkaa suuntautua yhä aktiivisemmin ympäristöönsä. Hän hankkii tietoa myös itsenäisesti maailmaansa tutkimalla, esimerkiksi kohdistamalla katseensa, siirtämällä katsettaan, tavoittelemalla, tarttumalla tai menemällä kiinnostavan asian luo. Kun aikuinen seuraa lapsen toimintaa, hän pystyy yleensä päättelemään tämän kiinnostuksen kohteen ja menemään omalla toiminnallaan siihen mukaan.

Joskus lapsi haluaa tutkia maailmaa itsekseen, mutta koska hän pystyy aikuisen tuella usein kehittyneempiin toimintoihin kuin yksin, hän yleensä päästää aikuisen mielellään kanssaan tutkimaan ja tulkitsemaan ympäristöä. Kun aikuinen mukautuu herkästi lapsen kiinnostuksen kohteeseen ja säätelee tarjoamaansa tukea sopivasti, lapsi pystyy kehittyneempään toimintaan kuin ilman tukea. Lapsen sanotaan tällöin toimivan lähikehityksen vyöhykkeellä, eli hän opettelee vuorovaikutuksen avulla sellaisia asioita, jotka ovat hänen kehityksessään seuraavana edessä. Kun hän on tehnyt nämä asiat aikuisen

kanssa riittävän monta kertaa, hän alkaa selviytyä niistä itsekseen, ja lähikehityksen vyöhykkeellä ovat edessä seuraavat, jälleen vuorovaikutuksessa opittavat haasteet.

Varhaisesta vuorovaikutuksesta kommunikointiin

Kun lasta taitavampi kumppani tulkitsee lapsen toimintaa ja vastaa siihen johdonmukaisesti molemmille osapuolille tärkeissä ja motivoivissa tilanteissa, lapsi tulee vähitellen yhä tietoisemmaksi omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja omasta roolistaan. Hiukan alle vuoden iässä lapsi oppii jakamaan huomionsa kohteen tietoisesti toisen ihmisen kanssa. Hän alkaa tarkistaa katseellaan, kiinnittääkö toinen huomionsa samaan asiaan kuin hänkin. Hän alkaa näyttää ja osoittaa asioita, esineitä, tekemisiä toiselle ihmiselle. Tässä vaiheessa voidaan sanoa, että varhainen vuorovaikutus on kehittymässä tietoiseksi kommunikoinniksi.

Varhaisen kommunikoinnin keskeisin elementti on jaettu huomion kohde. Puhumaton lapsi ei pysty vielä kommunikoidaan tarkasti mistään sellaisesta, mikä ei ole konkreettisesti läsnä ja molempien yhtä aikaa havaittavissa. Jaetun toiminnan tilanteessa hänellä on kuitenkin ihanteellinen mahdollisuus oppia myös noita tarkan ilmaisun välineitä, sanoja.

Yhteisessä leikkitilanteessa aikuinen tulkitsee sanoiksi molemmille tärkeää, jaettua toimintaa. Hän nimeää esineitä, ihmisiä ja tekemisiä. Kun lapsen leikissä on tässä vaiheessa luontaisesti paljon toistoa, lapsi saa runsaasti toistuvaa mallia kyseiseen tilanteeseen liittyvän puheen käytöstä. Aikuinen houkuttelee myös lasta käyttämään yhä eriytyneempiä ilmaisukeinoja, ensin esimerkiksi toimintaa ja ilmaisevaa ääntelyä, vaikkapa eläinten tai kulkuneuvojen ääniä, vähitellen yhä enemmän myös puhuttuja sanoja.

Ei-kielellinen vuorovaikutus

Myös tietoiseen kommunikointiin liittyy aina tiedostamattoman vuorovaikutuksen elementtejä, jotka vaikuttavat viestin sisältöön ja välittymiseen usein jopa vahvemmin kuin esimerkiksi puhutun viestin kielellinen muoto. Kun kaksi ihmistä keskustele keskenään, he ovat samalla kiinteässä ei-kielellisessä vuorovaikutuksessa. He tarkkailevat - enimmäkseen tiedostamattaan - toistensa huomion kohdetta, ilmeitä, asentoa, eleitä ja muita ei-kielellisen vuorovaikutuksen piirteitä ja muokkaavat omaa ilmaisuaan sen mukaan, miten kumppanin vuorovaikutuskäyttäytyminen heihin vaikuttaa.

Jos kielellinen viesti on ristiriidassa ei-kielellisen vuorovaikutuksen kanssa, ihminen on taipuvainen tulkitsemaan ei-kielellistä vuorovaikutusta aidompana kuin viestin sanallista sisältöä. Koska ihminen oppii tulkitsemaan ei-kielellistä vuorovaikutusta aiemmin kuin kielellistä, myös hyvin varhaisten kommunikointikeinojen varassa toimivat ihmiset pystyvät usein tulkitsemaan herkästi vuorovaikutuskumppaniensa mielialoja ja tunteen ilmauksia, vaikka eivät ymmärtäisi puhuttua kieltä lainkaan.

Monivammainen ihminen ja vuorovaikutus

Joidenkin vaikeimmin monivammaisten ihmisten vuorovaikutustaidot eivät koskaan kehity tietoisien kommunikoinnin tasolle. Heidän vuorovaikutuksensa voi kuitenkin olla tyydyttävää ja taata heille hyvän elämän laadun, jos lähi-ihmiset pitävät sitä yhtä tärkeänä ja tukevat sitä samalla tavalla, herkästi tulkiten kuin normaalisti kehittyvän pienen lapsen vanhemmat luonnostaan toimivat vauvansa kanssa.

Vammaisten ihmisten häiriöiden laadusta riippuen vuorovaikutuksen toimivimmat keinot voivat olla erilaisia, ja niiden valikoima voi olla hyvin yksilöllinen. Keinot ovat kuitenkin aina niitä, joita kaikki ihmiset käyttävät vaistomaisesti omassakin vuorovaikutuksessaan. Jokainen ihminen voikin halutessaan oppia käyttämään niitä tietoisesti vaikeavammaisten ihmisten ilmaisun tulkinnessa ja ilmaistessaan heille asioita.

*Kaisa Launonen
professori, puheterapeutti*

Kuvat: Katja Burakoff, Mikko Horko

KIRJALLISUUTTA

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. London: Pimlico. (First published by The Hogarth Press and The Institute of Psychoanalysis 1969; Pimlico edition 1997.)

Iivonen, A., Lieko, A. ja Korpilahti, P. (toim.) (1993). *Lapsen normaali ja poikkeava kielen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Toinen painos 1994.)

Koppinen, M.-L., Lyytinen, P. ja Rasku-Puttonen, H. (1989). *Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Korhonen, M. (1994). *Kielen synty* (U.-M. Kulonen, toim.). Juva: WSOY.

Launonen, K. (1998). *Eleistä sanoihin, viittomista kieleen. Varhaisviittomisohjelman kehittäminen, kokeilu ja pitkäaikaisvaikutukset Downin syndrooma -lasten varhaiskuntoutuksessa*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Launonen, K. ja Korpijaakko-Huuhka, A.-M. (toim.) (1996). *Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. (Kolmas, uudistettu painos 2000; viides painos 2003, Helsinki: Palmenia.)

Leiwo, M. (1985). *Lapsen kielen kehitys*. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino. (Ensimmäinen painos 1980, Tampere: Gaudeamus.)

Lyytinen, P., Korkiakangas, M. ja Lyytinen, H. (toim.) (1995). *Näkökulmia kehityspsykologiaan*. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY.

Sinkkonen, J. ja Kalland, M. (toim.) (2002). *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY.

Stern, D.N. (1992). *Maailma lapsen silmin. Mitä lapsi näkee, kokee ja tuntee*. Juva: WSOY. (Alkuteos: *Diary of a baby*, 1990.)

Tornéus, M. (1991). *Löytöretki kieleen*. Helsinki: VAPK-kustannus.

Vygotski, L.S. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Espoo: Wei-Iin+Göös. (Venä-jänkielinen alkuteos 1931.)